

Narracions sicilianes, de Giovanni Verga

ANNA CASASSAS
Traductora

DOI: <https://doi.org/10.31009/anuaritricat.2021.i10.09>

Data de recepció: 15 de juny de 2020

IL REVERENDO

Di reverendo non aveva più né la barba lunga, né lo scapolare di zoccolante, ora che si faceva radere ogni domenica, e andava a spasso colla sua bella sottana di panno fine, e il tabarro colle rivolte di seta sul braccio. Allorché guardava i suoi campi, e le sue vigne, e i suoi armenti, e i suoi bifolchi, colle mani in tasca e la pipetta in bocca, se si fosse rammentato del tempo in cui lavava le scodelle ai cappuccini, e che gli avevano messo il saio per carità, si sarebbe fatta la croce colla mano sinistra.

Ma se non gli avessero insegnato a dir messa, e a leggere e a scrivere per carità, non sarebbe riuscito a ficcarsi nelle primarie casate del paese, né ad inchiodare nei suoi bilanci il nome di tutti quei mezzadri che lavoravano e pregavano Dio e la buon'annata per lui, e bestemmiavano poi come turchi al far dei conti. «Guarda ciò che sono e non da chi son nato», dice il proverbio. Da chi era nato lui, tutti lo sapevano, che sua madre li scopava tuttora la casa.

EL REVEREND

De reverend ja no en tenia ni la barba llarga ni l'escapulari de frare, ara que cada diumenge es feia afaitar i anava a passeig amb la seva preciosa sotana de roba fina i al braç la capa amb les gires de seda. Quan mirava els seus camps, i les seves vinyes, i els seus ramats, i els seus pagesos, amb les mans a les butxaques i la pipa a la boca, si s'hagués recordat del temps que rentava els plats als caputxins, i que li havien posat l'hàbit per caritat, s'hauria fet el senyal de la creu amb la mà esquerra.

Però si no li haguessin ensenyat a dir missa i a llegir i a escriure per caritat, no hauria aconseguit introduir-se als primers casals del poble, ni enganxar als seus balanços el nom de tots els parcers que treballaven i resaven, a Déu i a la bona anyada, per ell, i després renegaven com sarrains a l'hora de passar comptes. «Mira on he arribat i no de qui sóc nat», diu el proverbi. De qui havia nascut ell, tothom ho sabia, que la seva mare encara li escombrava la casa.

Així comença el primer conte del recull *Novelle rusticane*, de Giovanni Verga. Amb les primeres paraules ja notem que la construcció de les frases no serà ordinària. L'ordre de la primera ja és especial, amb el complement desplaçat a l'esquerra amb la intenció d'evocar el llenguatge popular, parlat. Tenim la sort que aquest recurs de la dislocació funciona de manera equivalent en la llengua de l'original i en la de la traducció, i també és equivalent l'efecte que produeix de remetre a l'oralitat.

L'última frase d'aquest fragment torna a estar construïda amb un desplaçament a l'esquerra, reforçat amb el pronom feble corresponent, tant en italià com en català, i aquests dos recursos sumats (dislocació i redundància) s'aniran repetint molt sovint al llarg de tot el recull.

Al setè conte del recull (*La roba*, *El cabal*), la ruptura de l'ordre de la frase arribarà a ser escandalós. Comença així:

Il viandante che andava lungo il Biviere di Lentini, steso là come un pezzo di mare morto, e le stoppie riarse della Piana di Catania, e gli aranci sempre verdi di Francofonte, e i sugheri grigi di Resecone, e i pascoli deserti di Passaneto e di Passanitello, se domandava, per ingannare la noia della lunga strada polverosa, sotto il cielo fosco dal caldo, nell'ora in cui i campanelli della lettiga suonano tristamente nell'immensa campagna, e i muli lasciano ciondolare il capo e la coda, e il lettighiere canta la sua canzone malinconica per non lasciarsi vincere dal sonno della malaria: —Qui di chi è?— sentiva risponderci. —Di Mazzarò.

Aquest fragment, traduït fa:

El viatger que passava per davant del Biviere de Lentini, estès allà com un tros de mar mort, i dels rostolls ressecs de la plana de Catània, i dels tarongers sempre verds de Francofonte, i de les alzines sureres grises de Resecone, i de les pastures desertes de Passaneto i de Passanitello, si preguntava, per enganyar l'avorrimt del llarg camí polsegós, sota el cel entelat per la calor, a l'hora que les campanetes de la llitera sonen tristament per la immensitat dels camps i els rucs deixen penjar balancejant el cap i la cua, i el portador canta la seva cançó melangiosa per no deixar-se guanyar pel son del mal aire: «Tot això de qui és»; se sentia respondre: «D'en Mazzarò».

Aquí el «si» condicional que normalment hauria introduït la frase no apareix fins a la quarta ratlla! I és vital, un cop més, que la traducció no caigui en la temptació d'ordenar el text i fer alguna cosa com ara: «Si el viatger que passava... hagués preguntat...». Si digués això, encara que fos amb la intenció (conscient o inconscient) de facilitar la lectura, el resultat que s'aconseguiria de passada, encara que fos sense voler, seria el d'esguerrar tots els esforços de Verga per trobar la sintaxi desitjada. Perquè totes aquestes construccions més o menys forçades són part, juntament amb d'altres que ara assenyalaré, de l'estratègia innovadora de Verga per tenyir de dialectalitat la seva obra. Una estratègia que es desplega sobretot per mitjà de la sintaxi.

S'ha d'entendre que Verga vol escriure en italià per a tots els italians: la unitat d'Itàlia és molt recent, tot just acabada d'estrenar, i seria impensable escriure en dialecte o ni tan sols fent servir un lèxic dialectal, seria com oposar-se a aquesta nova unitat i per tant tancar-se totes les portes. Però Verga, sicilià, volia retratar en les seves obres la realitat del poble, i per fer-ho va triar un camí molt diferent del del seu contemporani Émile Zola. Verga també volia

representar la «realitat», però per mostrar-la no opta per fer-ne descripcions paternalistes, i encara menys moralistes, sinó que vol mostrar la gent i el paisatge directament, sense filtres, i això ho fa buscant com donar un to popular al text de manera que els lectors tinguem la sensació que és el mateix poble qui ens explica els contes.

Pel motiu que he dit, no ho pot fer a través del lèxic, i la seva gran innovació revolucionària serà donar la vivor de la parla del món que ens ensenya, i de retruc aconseguir que aquest món visqui davant dels ulls del lector, a través sobretot dels girs sintàctics. Una estratègia que deu ser el primer escriptor que fa servir, però que posteriorment ha tingut molts seguidors i que, curiosament, després s'ha generalitzat i popularitzat a tot Itàlia i actualment està de moda.

Si tornem a la primera frase pel primer fragment, veiem que ja s'hi insinua una altra característica que també serà constant en aquestes narracions, destinada igualment a reforçar aquesta sensació de llenguatge espontani (ni la barba, ni l'escapulari); una característica que es revela molt més descaradament a la segona, de frase, amb els camps, i les vinyes, i els ramats, i els pagesos: la parataxi, l'acumulació d'elements, de complements, és a dir, d'informació, a base simplement d'anar-los afegint amb conjuncions copulatives. Ho veiem, també, en la descripció del paisatge al segon fragment.

Els recursos que han sortit fins ara (alteració de l'ordre de la frase amb una simple dislocació o amb una ruptura més profunda, la redundància i la parataxi) són fàcilment traslladables al català i, en principi, només demanen prou atenció per no caure en la temptació, de vegades inconscient, de reordenar els elements o de separar-los per comes d'una manera més convencional. Per tant podríem dir que, fins aquí, l'únic problema de traducció és el de mantenir desperta la consciència per tenir sempre present la intenció de Giovanni Verga.

Si seguim llegint el primer fragment, arribem, en el segon paràgraf, a «inchiodare nei suoi bilanci il nome di tutti quei mezzadri che lavoravano e pregavano Dio e la buon'annata per lui». Aquí la traducció topa amb un tema ben diferent, no sintàctic, que és el de saber com reflectir qüestions pròpies de la cultura de partida, és a dir la siciliana, que per postres estan expressades amb una economia de llenguatge molt eficaç i visual però que exigeix la participació activa del lector. S'hi parla d'una situació terriblement comuna en aquell temps i en aquell sistema semifeudal: la dels pagesos que queden clavats (diu literalment «clavats», *inchiodati*, com clavats a la creu) als dietaris dels propietaris de les terres que cultiven, amb qui han de passar anualment els comptes. Segur que *crucificats* hauria estat, justament, la manera més clara i gràfica de fer entendre el dramatisme del moment. Però potser massa pel que diu realment l'original, sobretot perquè el nom queda fixat als llibres abans del moment fatídic de passar comptes, per tant serà més tard, si de cas, que els pagesos seran sacrificats; en el moment que el reverend n'apunta els noms, encara només ho fa per tenir-los lligats. *Clavats*, però, em va semblar poc entenedor, ambigu. Vaig optar per *enganxar* en el sentit d'«enxampar», d'«impedir l'escapatòria».

I tot seguit apareix el proverbi: «Guarda ciò che sono e non da chi son nato». Els proverbis (reals o inventats), les frases fetes, els símls i les comparacions són una altra de les estratègies

recurrents de Verga per donar l'aire d'oralitat als relats. Verga mateix comentava en una carta al seu traductor Édouard Rod que era conscient de la dificultat de trobar com donar a la traducció el mateix «color local». En català, aquí, calia trobar una frase que també fos creïble com a proverbi i, encara que la rima no fos imprescindible, em va semblar que la millor opció per donar-li aquest to de dita popular era, sens dubte, donar-li forma de rodolí. Per això «Mira on he arribat i no de qui sóc nat», que reproduïx exactament el sentit i alhora la intenció de la frase original.

De manera similar, al conte al qual pertany el segon fragment citat, diu: «la roba non è di chi l'ha, ma di chi la sa fare». Aquesta frase no és cap proverbi, sinó una exclamació amb la qual el pagès enriquit justifica que té més dret a les propietats que no pas el baró «carallot» (*minchione*), però, per donar-li el mateix to lapidari, a la traducció, doncs, també es converteix en un rodolí: «El cabal no és de qui el té, sinó de qui el sap fer».

Tornant a les principals estratègies sintàctiques de Verga en aquests relats (i sense entrar en les altres estratègies estilístiques per donar-los agilitat i immediatesa), faltaria assenyalar l'abundància de la partícula *que* amb un ús «oralitzant», tant per introduir oracions de naturalesa causal, com relativa o interrogativa. Podem veure'n un cas al final del primer fragment que he copiat: «De qui havia nascut ell, tothom ho sabia, que la seva mare encara li escombrava la casa.» I en molts altres dels relats del recull el trobem només de començar. Per exemple, el conte *Il mistero* (El misteri), comença així: «Questa, ogni volta che tornava a contarla, gli venivano i lucciconi allo zio Giovanni, che non pareva vero, su quella faccia di sbirro». Que traduït fa: «Cada vegada que la tornava a explicar, aquesta, a l'oncle Giovanni li queien les llagrimasses, que no semblava veritat, en aquella cara de bòfia». I aquí vaig poder fer servir el mateix recurs, en la mateixa posició, sense més problemes. Però, tot i que una de les qualitats que s'hauria de reclamar a una traducció és la coherència en les solucions adoptades, no sempre em vaig veure amb cor de mantenir aquest *que*, potser perquè segons quina funció usurpés se'm feia tolerable en català, o en canvi se'm feia massa forçat i poc entenedor. Per exemple, el conte *Don Licciu Papa* comença dient:

Le comari filavano al sole, e le galline razzolavano nel pattume, davanti agli usci, allorché successe un gridio, un fuggi fuggi per tutta la stradiciuola, che si vide comparire da lontano lo zio Masi, l'acchiappaporci, col laccio in mano; e il pollame scappava chiamazzando, come se lo conoscesse.

En aquest cas, vaig cedir a la temptació de substituir el *que* per un «perquè» clarificador, tot i els dubtes sobre la legitimitat que una traducció hagi de fer més explícit un sentit, o sigui lícit que ho faci. La traducció d'aquesta frase diu així:

Les comares filaven al sol i les gallines escarbotaven la brossa, davant de les portes, quan va començar una cridòria i un campí qui pugui per tot el carreronet, perquè es va veure venir de lluny l'oncle Masi, l'arrapaporcs, amb el llaç a la mà, i l'aviram fugia escatainant com si el conegués.

En aquest cas, potser estava justificada la substitució? Es podria discutir. En canvi, el primer paràgraf del conte *Pane nero* (Pa negre) comença dient:

Appena chiuse gli occhi compare Nanni, e ci era ancora il prete colla stola, scoppiò subito la guerra tra i figliuoli, a chi tocasse pagare la spesa del mortorio, ché il reverendo lo mandarono via coll'aspersorio sotto l'ascella.

Això ho vaig traduir així:

Tan bon punt el compare Nanni va tancar els ulls, i encara hi havia el rector amb l'estola, de seguida va esclatar la guerra entre els fills, a veure a qui li tocava pagar l'enterrament, i al capellà el van fer marxar amb l'aspersori sota el braç.

En aquest fragment hi ha dues solucions molt més que discutibles. Primer, l'afegit «a veure» absolutament explicatiu sense cap excusa, i, segon, la substitució del *que* de l'última subordinada per una «i», un *que* que s'hauria pogut mantenir perfectament. De la traducció d'aquest paràgraf és evident que no n'estic contenta, però qui ha fet una traducció en la qual posteriorment no corregiria res de res? Qui estigui lliure de pecat, que tiri la primera pedra.